

ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ

مهدی سیاح زاده

این جمله باز می گردد به مبحث جبر و اختیار. در قرآن مجید آیه ای است که بخشی از آن موجب بحث و جدل های بسیاری شده است: «... ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ رَمَى...» یعنی «چون که تو تیر افکندی، نه تو بلکه، خدا افکند...» (قرآن مجید- سوره انفال- بخشی از آیه ی ۱۷)

مفهوم عرفانی این جمله ی قرآن مجید «ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ» یکی از آن بحث هایی است که جنبه های مختلفی دارد. مولوی از این آیه برای بیان مشکلات و موضوع های متفاوت عرفانی مثل: «وحدت وجود»، «فعل حق- فعل خلق»، «خالق افعال- کاسب افعال»، «موالید افعال»، و چند مورد دیگر استفاده کرده است، که فعلاً به همه ی این موارد کاری نداریم. اینجا به یک مورد اساسی که خیلی درباره ی آن گفتگو است، یعنی مسئله ی جبر و اختیار می پردازیم:

این آیه در سال دوم هجری، بلافاصله پس از «جنگ بدر» نازل شده است. در این جنگ حضرت رسول اکرم شخصاً حضور داشت. مسلمانان با عده ی معدودی، در مقابل سپاه عظیم کفار، یعنی طایفه قریش که از نظر تعداد به مراتب از مسلمانان بیشتر بودند. قرار گرفتند. شکست عده معدود مسلمانان در برابر این سپاه مجهز، قطعی به نظر می رسید. اما می گویند، وقتی جنگ مغلوبه شد، و کفار نزدیک پیروزی بودند، حضرت رسول اکرم یک مشت ریگ و خاک بیابان را برداشت و به سوی لشکر کفار افشاند. به نوشته ی برخی از نویسندگان عرب، همین ریگ ها مانند تیر بر دشمنان اسلام اثر کرد و چیزی از این واقعه نگذشت که مسیر جنگ برگشت و کفار شکست خوردند و گریختند. مسلمانان پیروز شدند. ابوجهل، یکی از پیشوایان قبیله قریش و دشمن اصلی رسول خدا در این جنگ کشته شد.

درباره ی این که چه واقعه ای هنگام جنگ اتفاق افتاد که مسلمانان با عده ی بسیار اندک، بر لشکر کثیر و مجهز کفار پیروز شدند، هر گروه بنا به مشرب خود حدس و گمانی می زنند. کسانی که به «علل فراجہانی» اعتقاد ندارند، بحث

«آرمان» در سپاه اسلام را طرح می کنند و معتقدند که هرگاه گروه و یا دسته ای به امری ایمان کامل داشته باشد قادر است دشوار ترین اعمال را، که حتی نزد مردم عادی غیر ممکن به نظر می آید، ممکن بسازند. و برخی دیگر که ایمان عمیق به دین اسلام دارند، به استناد همین آیه اعتقاد دارند: خداوند بود که مسیر جنگ را به سود لشکر اسلام برگردانند.

با این حال چنین وقایع حیرت آوری بعد از جنگ بدر، بار ها برای مسلمانان اتفاق افتاد. پیروزی مسلمانان با تعداد محدود بر سپاه عظیم و ماشین جنگی امپراطوری ایران، چیره شدن مسلمانان بر سپاه مصر و شام، نمونه هایی از این پیروزی «ایمان»، بر تجهیزات و ابزار ها و کثرت سپاه است.

آیا قدرتی سوای این قدرت جهانی و طبیعت، چنین دگرگونی در جریان جنگ را پدید آورد؟ آیا اصولاً این رویداد ها ی خارق العاده ناشی از اراده ای سوای اراده ی ما است که ما را رهبری می کند، بی آن که خود ما بدانیم؟ مولوی می گوید: آری. هم اکنون پیرامون هر یک از ما، وقایع و حوادثی در جریان است که ما قادر به حس کردن آن ها نیستیم. همانطور که ما قادر به شنیدن صدا های بالاتر و پایین تر

از حد شنوایی خود، که هم اکنون در دنیا وجود دارند، نیستیم. یا قادر نیستیم نور هایی را ببینیم که اینک در عالم مادی ما تابان است. در این جهان، وقایعی در جریان است که ما به علت گرفتار بودن به حواس خود، نمی توانیم آن ها را بفهمیم و درک کنیم. این همان است که در مقاله ای تحت عنوان «علل فراجهانی» به آن فقط اشاره کرده ایم. با این حال هیچکس قادر نیست برای آن ها توضیح علمی بدهد. چرا؟ برای این که علم ما مبتنی بر حس های ما است و این وقایع از مقوله های فراحسی است. این است که تا زمانی که بخواهیم با حس های خود به این وقایع نظر کنیم، بهیچوجه «علل فراجهانی» را نخواهیم فهمید.

اما ببینیم پیام این آیه ی شریفه چیست؟ موضوع مهم در این واقعه، نازل شدن این آیه درست در زمان مناسب آن است. یعنی هنگام باز گشت پیروزمندانه مسلمانان. درست در آن هنگام که مسلمانان فاتح و سرمست از پیروزی بودند و آن را به قدرت خارق العاده ی پیامبر اسلام نسبت می دادند، درست آن هنگام که با این پیروزی و از داشتن چنین پیامبری مست غرور و منیت شده بودند، این آیه نازل می شود که: «...»

ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ رَمَى...»، «... چون که تو تیر افکندی، نه تو بلکه خدا افکند...»

پیام این آیه آن است که: مبدا شیفته ی کار خود بشوی و «منیت» در تو پدید بیاید. بدون مشیت الهی هیچ کاری از هیچکس، حتی رسول خدا انجام نمی پذیرد. اگر چنین هشداری در همان زمان داده نمی شد، این امکان داشت که مؤمنان آن زمان، این واقعه را بیشتر و بیشتر به وجود زمینی حضرت رسول اکرم نسبت بدهند، که به هر روی، وجودی فانی بود. این بود که می بایست مسلمانان همواره به وجودی نامیرا و فنا ناپذیر، یعنی خدا پناه برند و فقط از او یاری بخواهند.
